

Екологічні наслідки для
Кримського півострова
в результаті аварії
російських танкерів
у Керченській протоці
15 грудня 2024 року

Матеріал надрукований за підтримки Фонду «Партнерство за сильну Україну», який фінансується урядами Великої Британії, Естонії, Канади, Нідерландів, Норвегії, Сполучених Штатів Америки, Фінляндії, Швейцарії та Швеції. Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю Представництва і не обов'язково відображає позицію Фонду та/або його фінансових партнерів.

Основний зміст

15 грудня 2024 року в південній частині Керченської протоки, біля мису Такиль, через штормові умови зазнав аварії танкер «Волгонефть-212», що перевозив 4252 тонни мазуту. Судно розкололося на дві частини, одна людина з 13 членів екіпажу загинула. У той самий час поблизу зазнав аварії танкер «Волгонефть-239» із 4,3 тис. тонн мазуту та 14 членами екіпажу. Під ударами хвиль танкер також розкололося, а корма з екіпажем дрейфувала до мису Панагія, де осіла на дно.¹

Танкери «Волгонефть-212» і «Волгонефть-239» належать до класу «річка-море», що дозволяє їм виконувати рейси на внутрішніх водних шляхах та у прибережних морських зонах. Вони призначені для перевезення сирової нафти та нафтопродуктів і належать до серії «Волгонефть» — наймасовішої серед нафтоналивних суден СРСР.

«Волгонефть-212» введено в експлуатацію 1969 року. Наразі зареєстроване у Російському річковому реєстрі судноплавства, під прапором Росії, з портом приписки у Санкт-Петербурзі. Власником є ТОВ «Кама Шиппінг» (Пермський край).^{2,3}

«Волгонефть-239» введено в експлуатацію 1973 року, зареєстроване у Російському річковому реєстрі, з портом приписки в Астрахані. Власником є ЗАТ «Волгатранснефть» (Москва).^{4,5}

Танкер «Волгонефть-212».
Джерело: Інтернет-портал
«Milli.az»

За різними початковими даними повідомлялося, що внаслідок аварії з обох суден у море вилилося близько від 2,4 до 3,7 тис. тонн мазуту.⁶

Цей інцидент є першим у світі розливом мазуту марки М100, який застигає при +25°C, є важчим за воду і осідає на дно або залишається у товщі води, що ускладнює його видалення. Основний метод ліквідації — збір мазуту з берегової лінії.⁷

Довідково: Мазут М-100 — нафтовий продукт, регламентований стандартом РФ 10585-2013, що використовується в промисловості й енергетиці. Він вимагає дотримання умов зберігання, транспортування та експлуатації.⁸

Аварії спричинили значне забруднення мазутом берегової лінії Чорного моря. Постраждали узбережжя Краснодарського краю РФ і тимчасово окупованого Криму від острова Тамань до Севастополя та с. Попівка, загалом близько 500 км берегової лінії.

У день аварії слідчі органи РФ порушили кримінальні справи через порушення правил безпеки морського транспорту, що спричинили аварії танкерів «Волгонефть-212» і «Волгонефть-239». Слідчі допитують моряків, проводять експертизи, обшуки у портах і компаніях судновласників у Пермі та Санкт-Петербурзі.^{9,10}

Російське видання «Известия» повідомляло те, що танкери «Волгонефть-212» і «Волгонефть-239» мали бути виведені з експлуатації ще 10–15 років тому. «Волгонефть-212» експлуатувався 55 років, а «Волгонефть-239» — 51, що перевищує максимальний термін служби у 40 років, хоча у липні 2024 року їх перевіряли на придатність до перевезення небезпечних вантажів. Один із танкерів не мав дозвільних документів для рейсу. Судна не відповідали умовам штормової акваторії.¹¹

19 грудня стало відомо, що суд за клопотанням слідства обрав запобіжні заходи для капітанів танкерів «Волгонефть-212» і «Волгонефть-239». Капітана «Волгонефть-212», обвинуваченого за ч. 2 ст. 263 КК РФ (порушення правил безпеки, що призвело до смерті), взяли під варту. Капітану «Волгонефть-239», обвинуваченому за ч. 1 ст. 263 КК РФ, призначили домашній арешт. Обидва заходи діятимуть до 17 лютого 2025 року.¹² Інформація про членів екіпажів суден не публікується.

Ситуація на території Кримського півострова

21 грудня 2024 року мазут із затонулих танкерів досяг Керчі¹³. Фіксували викид мазуту на берег Керченського півострова біля мису Зміїний та фортеці Єні-Кале.

Представники місцевої окупаційної адміністрації заявили про організацію роботи з ліквідації наслідків. До очищення берега й акваторії було залучено 112 осіб, 2 кораблі та 12 одиниць наземної техніки.¹⁴ Т.зв. «голова адміністрації міста Керч» Олег Каторгін заявив, що у Керчі введено режим надзвичайної ситуації муніципального характеру. Тривав моніторинг прибережної зони на предмет виявлення мазутних плям.¹⁵

Протягом тижня в Керчі тривало очищення узбережжя від нафтопродуктів за участі волонтерів і працівників баз відпочинку. За підтримки «Штабу Російського екологічного товариства в Криму» організували орнітологічний центр, де птахів, забруднених мазутом, відмивали та направляли до парку «Тайган» для реабілітації. Готували відкриття орнітологічного центру у Феодосії. Допомогу надавали представники «Руської громади Феодосії», мотоклубу «Боспорський Легіон» і фахівці «Центру порятунку морських ссавців».¹⁶

Місцеві жителі окупованого Криму ліквідовують наслідки викиду мазуту в Керчі.

Джерело: новинний ресурс «Qalampir»

Т.зв. «міністр екології та природних ресурсів Криму» Ольга Шевцова з 25 грудня почала регулярно інформувати про ліквідацію наслідків розливу мазуту в Керченській протоці і лише 26 грудня в ефірі телеканалу «Крим 24» Сергій Аксьонов прокоментував ліквідацію наслідків розливу нафтопродуктів у Керченській протоці. Він заявив про співпрацю «влади республіки» з федеральним урядом та Краснодарським краєм.¹⁷

Ймовірно, це було пов'язано з виїзним засіданням урядової комісії з питань надзвичайних ситуацій у місті Анапа, яке провели міністр МНС РФ Олександр Куренков і міністр природних ресурсів РФ Олександр Козлов. Під час засідання глава МНС запропонував класифікувати катастрофу танкерів у Керченській протоці як надзвичайну ситуацію федерального рівня. Це дозволило б залучити додаткові ресурси, сили федеральних органів, а також виділити фінансову допомогу постраждалим регіонам із резервного фонду уряду РФ, але за пропозицією рішення не послідувало.¹⁸

28 грудня Сергій Аксьонов оголосив, що ситуацію із забрудненням водоохоронної зони Чорного моря в Керчі та Керченському районі визнано техногенною надзвичайною ситуацією регіонального рівня. Указ №433-У передбачає введення режиму «надзвичайна ситуація» з 27 грудня, а керівником ліквідації призначено Ю.М. Гоцанюка.

Місцеві органи самоврядування зобов'язані моніторити узбережжя, забезпечувати матеріали для ліквідації забруднень, проводити аварійно-рятувальні роботи та звітувати перед «МНС Криму». «Міністерство надзвичайних ситуацій» координує оперативні групи, а «Міністерство екології» відповідає за природоохоронні заходи та збір нафтопродуктів. «Міністерство ЖКГ» разом із АТ «Кримтеплоелектроцентрально» забезпечує очищення водозабірних станцій для безперервного теплопостачання.

«МНС Криму» організовує штаб, проводить аварійні роботи та залучає додаткові ресурси, включно з військовими.^{19 20 21}

На початку січня почали надходити повідомлення про забруднення нафтопродуктами узбережжя Криму у Керченському районі, Феодосії, Судаку, Алушті, Євпаторії та інших районах. Супутникові знімки зафіксували значне поширення мазутного шару, зокрема у Коктебельській затоці.

8 січня Сергій Аксьонов заявив про високі ризики подальшого забруднення і запланував заходи для посилення очищення.^{22 23 24 25 26}

Т.зв. «начальник МНС Криму» Аркадій Ожигін повідомив, що для ліквідації наслідків розливу мазуту залучено сили МНС і територіальної підсистеми Криму. Моніторинг охоплює узбережжя від Керчі до Євпаторії, включаючи південний і західний берег. Основні райони забруднення: Керч, Керченський район, Феодосія, Судак, а також Євпаторія та Євпаторійський район, де забруднення охопило 9 і 5 км берегової лінії відповідно. Повідомлялось, що у роботах беруть участь 75 моніторингових груп та авіація, зокрема вертоліт для спостереження за акваторією поблизу Євпаторії.^{27 28 29}

Мазут на узбережжі поблизу окупованого Севастополя. **Джерело:** новинний ресурс «Кримський вітер»

Ситуація на території м.Севастополя

З січня нафтове забруднення вперше виявили біля Севастополя, за 2,5 тижні після аварії в Керченській протоці. Невеликі плями мазуту зафіксували поблизу Балаклавської бухти, Срібного пляжу, а також на пляжах Ласпі, Омега, Учкуївка, Голуба бухта, Толстяк і «Зоряний берег» у Орлівці, де нафтовою плівкою вкрито 800 метрів берегової лінії.

Севастопольці повідомили про забруднених мазутом птахів, яких почали приймати у пункті допомоги тваринам у місцевому ветеринарному центрі. Попри заяви про відсутність масового забруднення, у Севастополі запровадили режим надзвичайної ситуації регіонального рівня.^{30 31} Майже невідкладно було прийнято т.зв. «Указ Губернатора міста Севастополя» від

04.01.2025 № 01-УГ «Про запровадження режиму техногенної надзвичайної ситуації регіонального характеру у зв'язку з розливом нафтопродуктів у водоохоронній зоні Чорного моря в межах адміністративної території міста Севастополь».³²

Від тоді ж, 4 січня т.зв. «губернатор Севастополя» Михайло Развожаєв почав публікувати серію звітів під назвою «Оперативна інформація про ліквідацію наслідків викиду мазуту в Севастополі». У цих звітах було висвітлено заходи, спрямовані на боротьбу із забрудненням узбережжя та акваторії Чорного моря, а також подається інформація про кількість постраждалих тварин і масштаби екологічної катастрофи. Зокрема, повідомлялося, що забруднення виявлено на третині офіційних пляжів, зокрема «Наш Парус», «Зоряний берег», «В'язовий гай», «Орловка-1», «Срібний», «Золотий», «Нахімовець» і «Андріївка», а також на одному з неофіційних пляжів — «Голубій бухті». Окрім цього, роботи проводяться на пляжах Північної сторони, зокрема в районах Качі, Фіолента, «Любимівка-2» та Німецька балка.

До ліквідації наслідків залучено значну кількість людей, зокрема волонтерів, спеціалістів і рятувальні служби, а також десятки одиниць техніки. У роботах беруть участь добровольці, які очищують пляжі, транспортують мазутний ґрунт і підтримують реабілітацію постраждалих тварин. Моніторинг акваторії та узбережжя триває. Забруднені відходи транспортуються для утилізації.^{33 34 35 36 37 38 39}

Мазут на узбережжі поблизу окупованого Севастополя.
Джерело: новинний ресурс «Кримський вітер»

Окупаційна адміністрація Севастополя намагається створити видимість контролю над ситуацією. Однак ліквідація наслідків лиха очевидно не вдається: у телеграм-каналі т.зв. «голови Севастополя» Михайла Развожаєва та в підконтрольній російській владі ЗМІ з'явилися заклики до місцевих жителів долучитися до прибирання мазуту. Оскільки нафтове забруднення дійшло аж до Севастополя, під ударом опинився і весь Південний берег Криму, включно з курортними зонами та заповідними прибережними територіями, що підтверджував і російський еколог Георгій Каваносян.⁴⁰ Науково-екологічний центр «Дельфа» повідомив про масову загибель дельфінів. З моменту аварії зафіксовано 61 загиблу китоподібну тварину, з яких 32, ймовірно, стали жертвами мазутного забруднення. Найбільше постраждали азовки — вразливий вид дельфінів. Екологи зазначають, що більшість тварин загинули в перші 10 днів після аварії, однак їх кількість може зрости⁴¹.

Цивільні судна, що курсують поблизу району аварії, залучено до моніторингу забруднень мазутом. У разі виявлення плям інформація передається Морській рятувальній службі, яка обробляє такі ділянки за допомогою біосорбентів. Водолазні групи обстежили затонулі частини танкерів. Також тривають роботи з дослідження кормової частини танкера «Волгоневфть-239», що перебуває на міліні. Паралельно розробляються заходи для транспортування залишків мазуту з мінімальним впливом на довкілля.⁴²

Лише через 25 днів після аварії танкерів у Керченській протоці президент РФ Володимир Путін доручив створити штаб для ліквідації наслідків розливу мазуту в Чорному морі, визнавши інцидент одним із найсерйозніших екологічних викликів останніх років. Штаб займатиметься ліквідацією наслідків безпосередньо на місці катастрофи та розробкою плану підйому затонулих танкерів.

13 січня прем'єр-міністр РФ Михайло Мішустін створив урядову комісію для координації робіт, очолювану віце-прем'єром Віталієм Савельєвим. До комісії увійшли представники ключових міністерств та відомств, а також кримські посадовці. Комісії доручено організувати очищення акваторії, моніторинг якості повітря та води, запобігання новим витокам нафтопродуктів, оцінку екологічної шкоди та підготовку плану підняття затонулих танкерів. Росприроднагляд відповідає за оцінку шкоди та забезпечення її відшкодування винною стороною.^{43 44 45 46}

Очищення берегових ліній від забруднення мазутом у Криму триває. За офіційними даними Міністерства надзвичайних ситуацій Російської

Федерації станом на 31 січня 2025 року, протягом останньої доби в регіоні очищено приблизно 7 кілометрів берегової лінії. Загалом обстежено понад 525 кілометрів узбережжя, з яких очищено 204 кілометри. У ході робіт зібрано понад 601 тону забрудненого піску та ґрунту, у тому числі 22 тонни за останню добу. У місті Севастополь очищувальні заходи здійснюються на ділянці протяжністю 165 кілометрів між Ласпі та населеним пунктом Андріївка. Станом на зазначену дату фахівцями вже зібрано та вивезено понад 611 тонн забруднених матеріалів.⁴⁷

Викид мазуту на пляжі
в селі Кача поблизу
Севастополя.

Джерело: Українські
національні новини

Думки експертів

У грудні 2024 року кілька екологічних та урядових організацій висловили серйозне занепокоєння щодо наслідків аварії з танкерами в Керченській протоці, яка призвела до великого забруднення нафтопродуктами.

Greenpeace Ukraine 15 грудня оприлюднила коментар доктора Пола Джонстона, керівника дослідницьких лабораторій Greenpeace при Університеті Ексетера, який попередив про складність локалізації

нафтопродуктів через напрямок вітрів і течій, що рухаються на північний схід. Він підкреслив небезпеку для морської фауни, зокрема через розлив мазуту, який завдає серйозної шкоди.⁴⁸

17 грудня Наталія Гозак, директорка Greenpeace України, зазначила, що аварії старих танкерів становлять серйозну загрозу для екосистеми, закликавши ЄС додати російський тіньовий флот до санкційного списку⁴⁹.

18 грудня Дмитро Воловик, директор Приазовського національного природного парку, повідомив про охоплені забрудненням території узбережжя Азовського моря. Він зауважив, що вже очевидно, що забруднення завдасть шкоди місцевій фауні, зокрема бентосу та морським птахам⁵⁰.

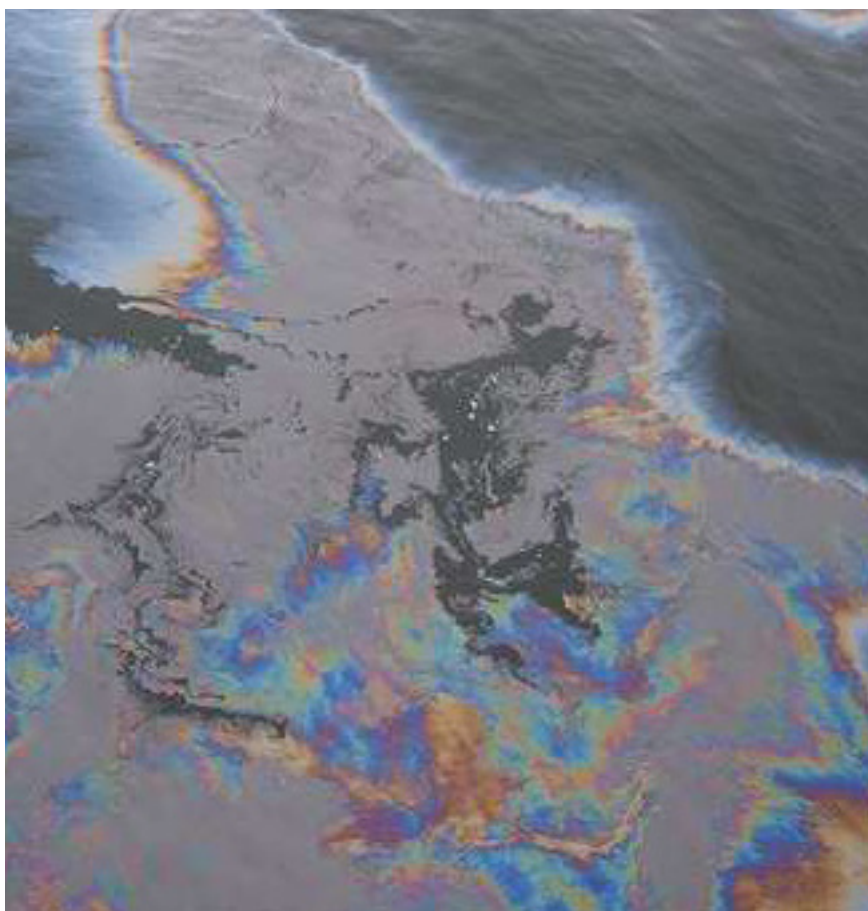
16 грудня Міністерство захисту довкілля України заявило, що аварія створює серйозну загрозу для Чорного моря, зокрема для вод, донних відкладень і морських організмів. Міністерство також звернулося до міжнародних організацій для координації дій.⁵¹

10 січня 2025 року УкрНЦЕМ зафіксував мазутні плями на південному узбережжі Криму, а Одеська область наразі не під загрозою.

13 січня Україна, Румунія та Болгарія узгодили спільні кроки для реагування, наголосивши на екологічній загрозі, яку становить російський застарілий флот. Попередні оцінки екологічної шкоди перевищують \$14 мільярдів. Україна звернулася до міжнародних інституцій із закликом до жорстких дій проти росії, яка нехтує міжнародним морським правом, наголошуючи, що ігнорування цього випадку створить небезпечний прецедент для майбутнього.^{52 53}

Євген Хлобистов (професор, декан факультету природничих наук Києво-Могилянської академії) зазначає, що масштаби аварії в Керченській протоці залишаються невідомими через відсутність прозорої інформації від Росії. Офіційно заявлено про витік 4 тисяч тонн мазуту, але є сумніви щодо цього, оскільки витік міг тривати і після нового року. Забруднення поширилося від Таманського півострова до Криму, а мазут розчиняється, створюючи небезпеку для морської фауни. Хлобистов пояснив, що Одеса, ймовірно, уникне прямого впливу через напрямок течій Чорного моря. Однак, оцінити довготривалі наслідки складно через обмежену інформацію. Він також підкреслив, що міжнародне право не має ефективних механізмів примусу щодо Росії і закликав до розробки нових способів реагування на екологічні катастрофи.

Павло Гольдін (український зоолог, палеонтолог, еколог, фахівець з сучасних і викопних морських ссавців, професор, доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник відділу еволюційної морфології Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України та Українського наукового центру екології моря) зазначає, що витік мазуту в Керченській протоці триває, ускладнюючи оцінку масштабів катастрофи. Мазут містить токсичні органічні речовини, важкі метали та сірку, які шкодять морському середовищу. Біорозкладання мазуту та природні фактори не усувають токсичність продуктів. Токсини накопичуються у харчових ланцюгах, загрожуючи рибам, птахам та людям. У мілководних зонах мазут має особливо руйнівний вплив, а його залишки можуть зберігатися в ґрунтах десятиліттями. Наслідки катастрофи включають хронічне отруєння, зменшення популяцій риб і птахів, а також непридатність морепродуктів для споживання.

Витік мазуту
у Чорному морі
Джерело: Главком

Біолог Владислав Балінський, голова ГО «Зелений лист», наголошує на серйозності розливу мазуту в Керченській протоці через незадовільний стан танкерів. Мазут низької якості містить токсичні речовини, що загрожують екосистемам і здоров'ю людей. Забруднення блокує кисень, накопичується в харчових ланцюгах і завдає шкоди риbam, птахам та морському дну. Російська сторона не вживає належних заходів для ліквідації наслідків. Ситуація потребує негайної міжнародної співпраці та ефективних дій для очищення довкілля й запобігання новим витокам. Всеукраїнська екологічна ліга зазначила, що подія завдала катастрофічної шкоди морським екосистемам: мазут утворив плівку на воді, блокуючи кисень, що спричинило загибель морських видів і деградацію екосистем. Забруднення поширилося на акваторії Азовського та Чорного морів, досягло узбережжя Бердянська й загрожувало прибережним територіям України. Відсутність своєчасного очищення призвела до погіршення екосистем, шкоди рибальству, туризму та здоров'ю населення. Подія підкреслила важливість посилення екологічного контролю та залучення міжнародної спільноти.

Greenpeace Ukraine підкреслили, що наслідки цієї екологічної катастрофи необхідно було одразу ліквідувати, що російські окупанти не зробили належним чином, виявляючи як мінімум злочинну бездіяльність. Катастрофі можна було запобігти, прибравши застарілі річкові танкери з користування в морі. Сьогодні такі ж застарілі танкери РФ використовує в Балтійському морі для транспортування нафти в обхід санкцій. Цей так званий тіньовий флот, який допомагає фінансувати війну проти України, може спричинити не менш масштабний інцидент у морях, які омивають Європу. ЄС має якнайшвидше внести «тіньовий флот» до санкційних списків, адже вже найближчим часом подібні аварії можуть стати буденністю на узбережжі європейських країн.

Висновки:

- 1.** Аварія танкерів «Волгонефть-212» і «Волгонефть-239» у Керченській протоці спричинила розлив 2,4 тис. тонн мазуту, що загрожує екології Чорного моря. Щільність мазуту та температура його застигання значно ускладнюють ліквідацію наслідків;
- 2.** Забруднення охопило узбережжя Краснодарського краю і Кримського півострова. Мазут, осідаючи на дно, шкодить морським екосистемам, знищує придонних тварин, планктон і спричиняє загибель дельфінів та морських птахів;
- 3.** Причиною аварії стала експлуатація застарілих суден, що перевищили термін служби, а також їх технічна непристосованість до використання в умовах штормів;
- 4.** Реагування на ситуації відбувалося у традиційному для авторитарних країн форматі: якщо кримінальні справи проти капітанів порушено невідкладно та розпочато перевірки судновласників, то на визнання аварії техногенною катастрофою федерального рівня знадобився майже місяць часу, протягом якого екологічна катастрофа залишалася проблемою місцевих влад, без належного фінансування;
- 5.** Перебування РФ у Чорному морі створює не тільки військову та продовольчу, а й ще екологічну шкоду;
- 6.** Наслідки катастрофи тривалі, а відновлення екосистем потребує міжнародного співробітництва, яке ускладнене політикою РФ.

Мертвий дельфін на узбережжі Чорного моря. **Джерело:** Українські національні новини

Птахи на узбережжі Чорного моря. **Джерело:** Українські національні новини

Посилання

1. Електронне джерело: <https://cutt.ly/je0CXmTU>
2. Електронне джерело: <https://www.korabel.ru/fleet/info/9376.html>
3. Електронне джерело: Дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб російської федерації
4. Електронне джерело: <https://www.korabel.ru/fleet/info/9448.html>
5. Дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб російської федерації
6. Електронне джерело: <https://cutt.ly/je0CXmTU>
7. Електронне джерело: https://t.me/Mintrans_Russia/4844
8. Електронне джерело: <https://www.trader-oil.ru/informatsiya/mazut-info/otlichiya-mazuta-m-100-ot-m-40/>
9. Електронне джерело: <https://crim.sledcom.ru/news/item/1937715/>
10. Електронне джерело: https://t.me/kerch_news/57355
11. Електронне джерело: <http://surl.li/excljq>
12. Електронне джерело: <https://t.me/sledcomcrimea/3593>
13. Електронне джерело: https://t.me/rian_crimea/58824
14. Електронне джерело: <https://t.me/kryuchkovoleg/1215>
15. Електронне джерело: <https://t.me/olegkatorgin/2727>
16. Електронне джерело: <https://t.me/olegkatorgin/2907>
17. Електронне джерело: <http://surl.li/npzxlk>
18. Електронне джерело: https://t.me/mchs_official/25560
19. Електронне джерело: <https://t.me/Aksenov82/6519>
20. Електронне джерело: <http://surl.li/ynxnjp>
21. Електронне джерело: <https://rk.gov.ru/documents/ac70c021-4c28-4ab5-a380-0df3bf63718c>
22. Електронне джерело: <https://t.me/Crimeanwind/72746>
23. Електронне джерело: <https://t.me/Crimeanwind/72787>
24. Електронне джерело: <https://t.me/Crimeanwind/72787>
25. Електронне джерело: <https://t.me/Crimeanwind/72897>

26. Електронне джерело: <https://t.me/Aksenov82/6546>
27. Електронне джерело: <https://t.me/tvcrimea24/77358>
28. Електронне джерело: <https://t.me/tvcrimea24/77364>
29. Електронне джерело: <https://t.me/tvcrimea24/77359>
30. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9489?single>
31. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9512>
32. Електронне джерело: <https://sev.gov.ru/docs/257/250277/>
33. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9518>
34. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9527>
35. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9536>
36. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9545?single>
37. Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9570>
38. Електронне джерело: <http://surl.li/xkcgqx>
39. Електронне джерело: Електронне джерело: <https://t.me/razvozhaev/9545>
40. Електронне джерело: <https://t.me/ecozhora/4138>
41. Електронне джерело: <https://t.me/delfacenter/245>
42. Електронне джерело: https://t.me/Mintrans_Russia/4866
43. Електронне джерело: https://t.me/chp_crimea/55506
44. Електронне джерело: https://t.me/chpsevas_news/35488
45. Електронне джерело: <http://static.government.ru/media/files/AZzGIBYDm-dV4XwabaHszPEjrdNfA6m3s.pdf>
46. Електронне джерело: https://t.me/government_rus/18116
47. Електронне джерело: <https://t.me/tvcrimea24/78649>
48. Електронне джерело: <https://cutt.ly/7e9kTuzb>
49. Електронне джерело: <https://cutt.ly/le9kl4ez>
50. Електронне джерело: <https://cutt.ly/Ze9kDeiT>
51. Електронне джерело: <https://cutt.ly/qe9k3APB>
52. Електронне джерело: <https://cutt.ly/ye9k59kn>
53. Електронне джерело: <https://cutt.ly/7e9lahBt>

Цей матеріал підготовлений Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим з метою надання довідкової інформації. Він базується на узагальненні даних відкритих джерел та публічної інформації і не має на меті надання юридичних чи інших кваліфікованих оцінок. Втім, Представництво зверталось до відповідних спеціалістів для отримання детальніших консультацій.

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

КРИМСЬКА
ПЛАТФОРМА

Наші соцмережі:

 [ppu.gov.ua](https://www.facebook.com/ppu.gov.ua)

 [ppu.gov.ua](https://www.instagram.com/ppu.gov.ua)

 [ppu_gov_ua](https://twitter.com/ppu_gov_ua)

 [ppuark](https://www.telegram.com/ppuark)

 [crimeaplatfrom](https://www.facebook.com/crimeaplatfrom)

 [crimeaplatfrom](https://www.instagram.com/crimeaplatfrom)

 [crimeaplatfrom](https://twitter.com/crimeaplatfrom)

 [crimeaplatfrom](https://www.telegram.com/crimeaplatfrom)